

Саха өрөспүүбүлүкэтин Чурапчы улууһа (оройуона) муниципальной тэрilliи
Чурапчы сэлиэнньэтин П.И.Борисова аатынан оскуолаҕа киириэн иннинээҕи «Улыбка» оҕо
саада – оҕону сайыннарар киин» муниципальной, бүддьүөт оскуолаҕа киириэн иннинээҕи
саастаах оҕолору үөрэхтээһин тэрillтэтэ

Ааптарскай босуобуйа

Сангарар чуораанчыгым

*Хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн,
дорҕоону арааран истэбит уонна чуолкайдык сангарабыт*

Ааптар:
үрдүк категориялаах логопед,
Артемьева Светлана Васильевна

Аан тыл

Методическай босуобуйа сүрүн сыала - эрдэттэн кэмигэр төрөөбүт төрүт тыл сайдытыгар мэхэйдэри туоратарга санарар тылыгар кэһилиилээх, мөлтөхтүк истэр оҕо итэҕэһин хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн, санарыы (фонетическай ритмика) көмөтүнэн көннөрөн сайыннарыы буолар.

Бу ньыманы санарар тылыгар кэһилиилээх, мөлтөхтүк истэр оҕону кытта үлэбэ [Ч], [Х] дорҕооннору чуолкайдын санарарга, арааран истэргэ дьайымал быһыытынан киллэрэн былааннаахтык оонньоон эрчиллээһингэ, оҕо:

- төрөөбүт сахалыы тылын дорҕооннорун сөпкө истэ, санара, тылга сыһата суох тутта үөрэнэр;
- уопсай, бытархай моторикатын хамсаныыта сайдар;
- санарар кэмигэр тыһыныта сайдар;
- куолаһын табатык, сөптөөхтүк уларытан санарарыгар тирэх буолар;
- дорҕоону сүһүөххэ, тылга, этиигэ чуолкайдык санаран сөптөөхтүк арааран истэр үөрүйэҕин ингэрэр.

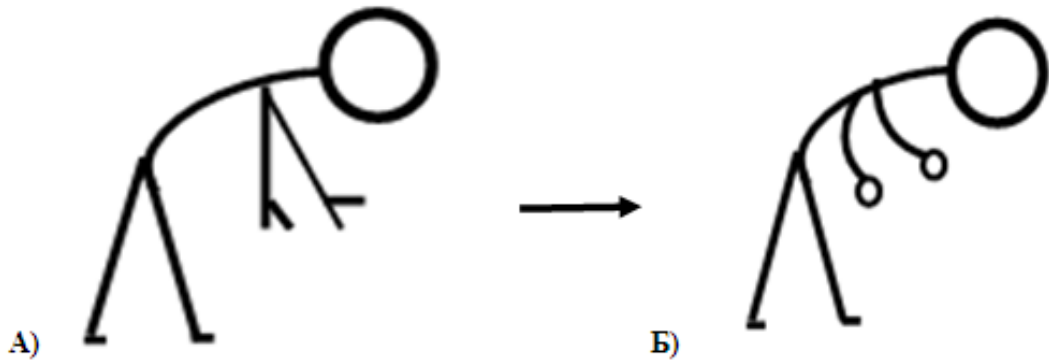
Босуобуйаҕа санарар тылыгар кэһилиилээх, мөлтөхтүк истэр оҕону кытта үлэбэ, оҕо оонньоон улаатар диэн сахабыт норуота этэринии, тылы көннөрөн сайыннараарга араас хайысхалаах оонньоу-эрчиллиилэр киридилэр, ол курдук:

1. Хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн санаран (фонетическай ритмика) төрөөбүт тылбыт бүтэй дорҕоонун сүһүөххэ, тылга, этиигэ чуолкайдык санарыыга, арааран истэ үөрэниигэ оонньоу-эрчиллиилэр;

2. Ийэ тыл төрүт дорҕоонун сөптөөхтүк санарарага уонна табатык арааран истэргэ аналлаах фонетическай ритмикаҕа оонньоулар.

Бу бэриллибит авторскай фонетическай ритмика ньыматын уһууаанга кириэн иннинээҕи саастаах оҕолортон саҕалаан сааһыттан тутулуга суох санарар тылыгар кэһилиилээх, мөлтөхтүк истэр оҕону кытта үлэбэ туһаныахха уонна омук дьонугар саха тылын үөрэтэргэ бастакы хайысха буолуон сөп.

1. [Ч] бүтэй дорбоону сангарга: соһуччу, эмискэччи, түргэн собус хамсанынан уна-ханас илиибитинэн утуу-субуу аллараа сыһыы луугун хомуйардыы, тарбахтарбытын саратан баран сутуруктуу күүскэ хомуйа тутабыт, ону тэнэ –ча, –ча сүһүөхтэри сангарабыт (наклоняясь вперед, опускаем руки вниз. Резкими, быстрыми и короткими движениями пальцы сжимаем в кулачки, то правыми, то левыми руками произносятся при этом –ча, -ча).

Сүһүөхтэри хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн сангар.

ча – ча – ча

чы – чы – чы

чо – чо – чо

чу – чу – чу

Сүһүөхтэри болбойон истэн, хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн үтүгүн.

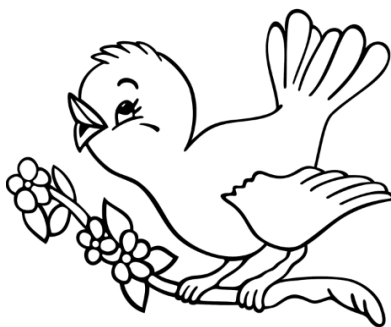
чэ – чээ – чэ

чии – чи – чи

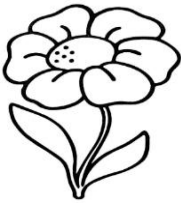
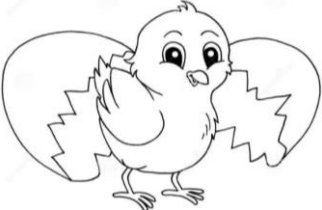
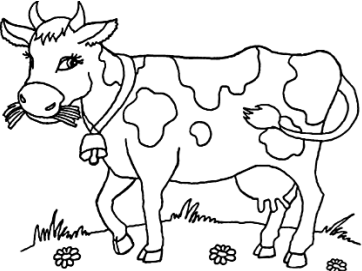

чө – чөө – чөө

чүү – чү – чүү

[Ч] дорбоонноох харгыыналары чуолкайдык сангар. Сөбүлээбит уруһуйгун кырааскалаа (чыычаах, чуораанчык):

[Ч] дорбоонноох ойуулары булан кырааскалаа (чааскы, сибэкки, чоппууска, ынах, чыычаах, чаһы).

<p style="text-align: center;">Чааскы</p> 	<p style="text-align: center;">Сибэски</p> 	<p style="text-align: center;">Чоппууска</p>
<p style="text-align: center;">Ынах</p> 	<p style="text-align: center;">Чыгычаах</p> 	<p style="text-align: center;">Чаһы</p>

Этиллэри хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн хатылаа.

- Кырачаан чыгычаах.
- Чугдаарар чуораанчыгым.
- Манчаары чорооно.

2. [X] *бүтэй дорҕоону сангардарга, илиибитин аллараа түһэрэн, төбөбүтүн умсары туттан турабыт, муннубутунан салгыны эбирийэн айахпытыннан салгыны таһаарар кэммитигэр -ха,-ха,-хаа сүөһүөхтэри сангарабыт* (опускаем руки вниз и голову наклоняем вниз, через нос глубоко вдыхаем воздух и при выдохе одновременно произносим при этом *-ха, -ха*).

Куоласпытын уларытан күлүөх.

1. Куоласпытын сонотон, улаатыннарар күлүөххэ (-ха, -ха, -хаа).

2. Куоласпытын наһаа улаатыннарбакка күлүөххэ (-ха, -ха, -хаа).

1. Бүтэй дорбооннортон [X] дорбоону табатык иһиттэххинэ салгынга хабан ыл.
Төһө боџомтолоох эбиккиний?

Б, Л, Д, Х, Т, Ж, В, Х, З, Н, Х.

2. Сүһүөхтэри хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн биир тэнник болџойон
истэн сөптөөхтүк санарарга дьулуһуохха.

ХА – ХА – ХАА

ХЫ – ХЫ – ХЫЫ

ХО – ХО – ХОО

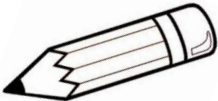
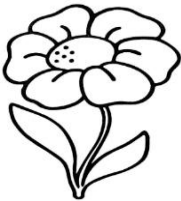

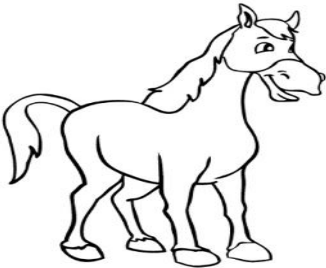

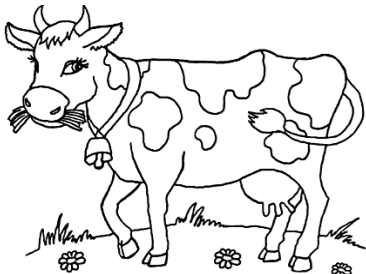
ХУ – ХУ – ХУУ

3. [X] дорбоонноох көнө сүһүөхтэри табатык иһиттэххинэ салгынга хабан ыл.
Төһө болџомтолоох эбиккиний?

-НА, -ДА, -ХА, -ЛА, -ЧА, -ХА;

-МАА, -ХАА, -ЛАА, -КАА, -ТАА, -ХАА.

4. [X] дорбоонноох ойуулары булан кырааскалаа (харандаас, сибэки, хайа, ат,
чыгычаах, ынах).

<p>Харандаас</p> 	<p>Сибэки</p> 	<p>Хайа</p>
<p>Ат</p> 	<p>Чыгычаах</p> 	<p>Ынах</p>

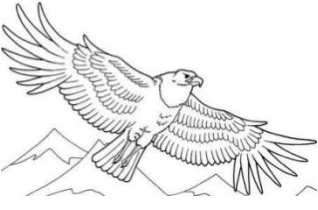
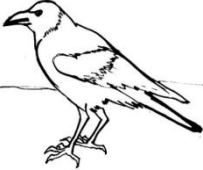
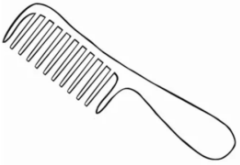
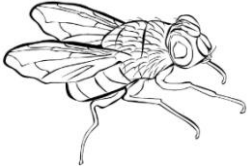
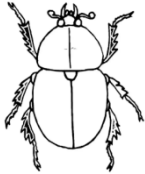

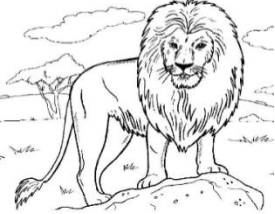

5. Этиилэри болџомтолоохтук истэн сөптөөхтүк үтүгүн.

ХА – ХА – ХА – Сахамин хара харахтаах;

ХЫ – ХЫ – ХЫ – баахыла;

ХО – ХО – ХО – хомус хопhoto ;

6. Биэс ойуутган биир ордук ойууну бул. Хас биирдii бөлөбү уопсай тылынан сөпкө аатгаа (көтөрдөр, үөн-көйүүр, обуруот астара). Сөбүлээбит [X] дорбоонноох ойуугун кырааскалаа.

<p>Хаххан</p> 	<p>Хотой</p> 	<p>Тураах</p> 	<p>Тараах</p>
<p>Сахсырба</p> 	<p>Хомурдуос</p> 	<p>Хомус</p> 	<p>Лыах</p>
<p>Хортуоска</p> 	<p>Хахай</p> 	<p>Хаппыста</p> 	<p>Горуох</p>

II. Ийэ тыл төрүт дорбоонун сөптөөхтүк сангарарага уонна табатык арааран истэргэ аналлаах фонетическай ритмикаҕа оонньуулар.

A). «Дорбооннуун оонньоох» дорбоону сөптөөхтүк арааран истэргэ, сангарарга аналлаах остуол оонньоута.

Сыала: Төрөөбүт тыл уһун-кылгас, бүтэй дорбооннорун дьуптуону фонетическай ритмика нөҥүө табатык арааран истэри, сангарары көннөрөн сайыннарыы.

Хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн оонньоу кэмигэр, маннык соруктары ситиһэбит:

1. Оҕо бэйэтиттэн таһааран оонньоон кыттыһар усулуобуйатын тэрийи;
2. Төрөөбүт тыл уһун-кылгас, бүтэй дорбооннорун, дьуптуону *хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн* арааран истэри сайыннарыы;
3. Уһун, кылгас аһаҕас, бүтэй дорбооннору, дьуптуону болбойон истэн араарар, сангарар сатабылын эрчиллии-оонньоунан көннөрөн эрчийи;
4. Оҕо биирдиилээн эбэтэр бөлөбүнэн бииргэ ситимнээхтик үлэлиллэригэр табыгастаах эйгэни тэрийи.

Оҕо сааһыгар сөп түбэһэрэ: оҕо сааһыттан тутулуга суох.

Оонньоур оҕо ахсаана: 1-8 диэри оҕо кыттар.

Оонньоу барыла:

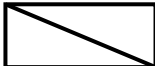
Оонньоуга педагог фонетическай ритмика нөҥүө ханнык баҕарар бүтэй, кылгас эбэтэр уһун аһаҕас дорбооннору, дьуптуону биирдии-биирдии сангарар, оҕолор табатык истэн сөптөөх бэлиэни сөмүлэринэн салайтаран дорбоону этэллэр уонна бэлиэни (фишканы) талбыт анал миэстэлэригэр саба бүрүйэн уураллар.

 - кыһыл дьүһүннээх кылгас аһаҕас дорҕооннору бэлиэтиир бэлиэ (фишка).

Оҕолор бу бэлиэни кнопканы курдук, быстахтык уонна арыый түргэнник уна сөмүөлэринэн баттыыр кэмнэ сөп түбэһиннэрэн, кылгас аһаҕас дорҕоону сөпкө санарыахтаахтар.

 - кыһыл дьүһүннээх уһун аһаҕас дорҕооннору бэлиэтиир бэлиэ (фишка).

Оҕолор уһата уонна арыый бытааннык, бэлиэни угаттан ханас ортотунан сөмүөлэринэн сирдэтэн, хамсатыыга сөп түбэһиннэрэн, уһун аһаҕас дорҕоону сөпкө санарыахтаахтар.

 - кыһыл, араҕас дьүһүннээх дьуптуону бэлиэтиир бэлиэ (фишка).

Оҕолор уһата уонна арыый бытааннык, угаттан ханас, үөһээ муннуктан аллараа муннукка түһэн бэлиэни ортотунан сөмүөлэринэн сирдэтэн кэмнэ сөп түбэһиннэрэн, дьуптуону сөпкө санарыахтаахтар.

 - от күөх дьүһүннээх, бүтэй дорҕооннору бэлиэтиир бэлиэ (фишка). Оҕолор бу бэлиэни кнопканы баттыыр курдук, быстахтык уонна арыый түргэнник уна сөмүөлэринэн баттыыр кэмнэригэр дьүөрэлээн, бүтэй дорҕоону сөпкө санарыахтаахтар.

Б). «Дорҕооннуун доҕордоһуох» дорҕоону хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн арааран истэргэ, сангарарга аналлаах остуол оонньуута.

Сыала: төрөөбүт тыл дорҕоонун фонетическай ритмиканан табатык арааран истэри, сангарары көннөрөн сайыннарыы.

Бу оонньууну туһанан, маннык соруктары ситиһэбит:

1. Оҕоттон бэйэтиттэн таһааран үлэлээн кыттыһар кыагы биэри;
2. Төрөөбүт төрүт тыл сахалыы дорҕооннорун фонетическай ритмиканан сөптөөхтүк сангарарын уонна арааран истэри сайыннарыы;
3. Уһун , кылгас аһаҕас дорҕооннору болҕойон истэн араарар сатабылын эрчийи;
4. Ньиргирдээх, ньиргирэ суох дорҕооннору фонетическай ритмиканан сөптөөхтүк арааран истэри сайыннарыы;
5. Оҕолорго иккилии эбэтэр бөлөбүнэн тэннэ быһаарсан оонньуур эйгэлэрин тэрийи.

Оҕо сааһыгар сөп түбэһэр: биэс сааһыттан саҕалаан.

Туттуллар тэрил: Сахалыы дорҕооннору бэлиэтиир фишкалар.

Оонньуур оҕо ахсаана: 1-6 диэри оҕо кыттар.

Оонньуу барыла: оонньууга педагог дорҕоону биирдиилээн хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн санаран көрдөрөр (фонетическай ритмиканан), оҕо табатык истэн бэриллибит дорҕоон фишкатын ылан сөпкө ууруохтаах (оонньуур хонуу барыта сабыллыахтаах).

В). «Дорҕоон дуола» дорҕоону сөптөөхтүк арааран истэргэ, сангарарга аналлаах көбүөр.

Сыала: төрөөбүт тыл уһун, кылгас дорҕооннорун фонетическай ритмика нөнүө табатык арааран истэри, сангарары көннөрөн сайыннарыы.

Хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн оонньуу кэмигэр, маннык **соруктары** ситиһэбит:

- Оҕо бэйэтиттэн таһааран оонньоон кыттыһар усулуобуйатын тэрийи;
- Төрөөбүт тыл уһун, кылгас дорҕооннорун **хамсаныы тэтимигэр сөпкө түбэһиннэрэн** арааран истэри сайыннарыы;
- Уһун, кылгас аһаҕас, бүтэй дорҕооннору, дьуптуоннары болҕойон истэн араарар, сангарар сатабылын оонньоон эрчийи;
- Оҕолор бииргэ быһаарсан ситимнээхтик үлэлиллэригэр табыгастаах эйгэни тэрийи.

Оҕо сааһыгар сөп түбэһэр: оҕо сааһыттан тутулуга суох.

Оонньуур оҕо ахсаана: 1-8 диэри оҕо кыттар.

Оонньуу барыла:

А). Оҕолор көбүөр иһинээҕи төгүрүгэр, ол эбэтэр кылгас аһаҕас дорҕооннор (кылгас аһаҕас дорҕоонтон саҕалаан бүтэй дорҕоонно тийэ) бэлиэлэриттэн талбыт миэстэлэригэр тураллар.

Оонньууга педагог фонетической ритмика нөҕүө ханнык баҕарар кылгас-уһун аһаҕас, бүтэй дорҕооннору, дьуптуону биирдии-биирдии этэр, оҕолор табатык истэн үтүктэн санараллар, хамсаналлар.

Б). Оҕолор көбүөргэ олорон оонньууллар. Оонньууга педагог фонетической ритмика нөҕүө ханнык баҕарар бүтэй, кылгас эбэтэр уһун аһаҕас дорҕооннору, дьуптуону биирдии-биирдии санарар, оҕолор табатык истэн сөптөөх бэлиэни талан ытыстарынан бигээн дорҕоону санараллар.

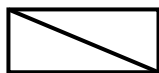
- кыһыл дьүһүннээх кылгас аһаҕас дорҕооннору бэлиэтиир бэлиэ (фишка).

Оҕолор бу бэлиэни кнопканы баттыыр курдук, быстахтык уонна арыый түргэнник уһа ытыстарынан баттыыр кэмнэ сөп түбэһиннэрэн, кылгас аһаҕас дорҕоону сөпкө санарыахтаахтар.

- кыһыл дьүһүннээх уһун аһаҕас дорҕооннору бэлиэтиир бэлиэ (фишка).

Оҕолор уһата уонна арыый бытааннык, бэлиэни ортотунан унаттан ханас ытыстарынан бигээн, илии хамсаныытыгар сөп түбэһиннэрэн, уһун аһаҕас дорҕоону сөпкө санарыахтаахтар.

- кыһыл, араҕас дьүһүннээх дьуптуону бэлиэтиир бэлиэ (фишка).

Оҕолор унаттан ханас, үөһээ муннуктан аллараа муннукка түһэн бэлиэни ортотунан ытыстарынан бигээн, илии хамсаныытыгар сөп түбэһиннэрэн, уһата уонна арыый бытааннык дьуптуону сөпкө санарыахтаахтар.

- от күөх дьүһүннээх, бүтэй дорҕооннору бэлиэтиир бэлиэ (фишка).

Оҕолор бу бэлиэни кнопканы баттыыр курдук, быстахтык уонна арыый түргэнник уһа ытыстарынан баттыыр кэмнэригэр сөп түбэһиннэрэн, бүтэй дорҕоону сөпкө санарыахтаахтар.

